

המוטל בריוסף, מטאפורות וסמלים ביצירתו של א.ג. גנסיין; היצאת הקיבוץ המאוחד, 1987; 285 עמ.

הוא נגזרת. ואולם אלו הנגזרות הקפואות, שהגיעו והפכו את השפה שמשכיב לשיש חולם, הזכירו נגזרות אחרות ולבנה אחרת. וצר היה ללבב. צר, משום שכבר היה ברור כיום, שימי הילדות הפורים חלפו בכדי ופרח הלב כלכלובם נבלו ושוב לא ישונו לפרוחו: ואלו האילנות וצמרותיהם המוות, אותם שבאחר הימים כה דיברו לגפס השוקקה, הללו שוב אינם אומרים כלום - בחולט כלום."

Poln 16.9.1988
אור חדש על סגנונו של גנסיין

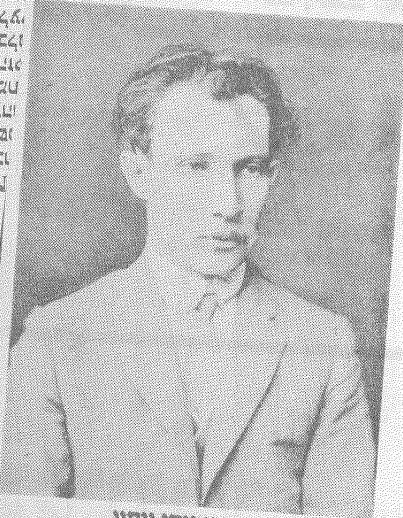
מאת חיה הופמן

המוטל בריוסף, מטאפורות וסמלים ביצירתו של א.ג. גנסיין; היצאת הקיבוץ המאוחד, 1987; 285 עמ.

המפגש הראשון עם יצירתו של גנסיין, כשיעוריו של פרופ' דן מירון לפני תריסר שנים, זכור לי כחוויה מרגשת ומהממת. היה משוה מזור ומשכר כסיפורים הללו, כעלילותם הנוכחיות בעצלותיים, כתיאורים המתעוררים וברמיות. אותם אינטלקטואלים חגורים מראשית המאה, רחוקים במקום ובזמן ועם ואת קרובים ללב: נתום תגור, נפתלי דגור, אוריאל אפרת ואפרים כה, בייתור אפרים.

הקסם הגנסיני פעל את מעולתו המשכרת על כמה דורות של קוראים עברים, אך לא על כל הקוראים. היו גם מסתייגים רבים. ביאליק לא אהב את סגנונו של גנסיין ולא הרפיש ב"השילוח" את סיפורו "בבית סבא" שנשלח אליו. גם סדן "השתמט" בעקביות מעוררת תמיהה מבחינה על יצירתו ודק באוזונה גילה בבריחת הדעת, כי "חיתה והווה עלי אימת-אימות - א.ג. גנסיין" (והדברים נדפסו בספרו "חדשים גם ישנים", כרך א', עמ' 112). בין אהבי גנסיין היו שהעריצו אותו, הערצה שגבלה לעתים כפולחן, והקבוצה המודרניסטית, אנשי "כתובים" ו-טורים", ראו בו את "קדושם" ואת אביהם הרוחני, ראש וראשון למודרניסטים בספרות העברית.

שכן לא כך, העניין ביצירת גנסיין לא פג במשך השנים אומנם הקורא הישראלי הרגיל שוב אינו מצוי אצל סיפוריו, וגם סיפוריהם של שאר אבות הספרות העברית החדשה אינם נושאים עוד, כידוע, מחיקו של חובב הספרות המצוי, ברם המחקר הספרותי ממשיך להאיר את פניו לגנסיין, ואף מגלה כסיפוריו פנים חדשות. דומה, כי בעשור השנים האחרונות אף חלה עלייה במספר הפרסומים על גנסיין, ומדף הספרים התעשר בכמה כרכים הקשורים ביצירתו. גולת הכותרת היא כמובן המהדורה החדשה, המדעית, של כתביו, שראתה אור בשני כרכים בעריכתם של דן מירון וישראל זמורה (ואגב, מתי נוסח לכרך השלישי, כרך האגרותיו). בתחום המחקר הופיעו ספרים אחרים: א.ג. גנסיין - מבחר מאמרי ביקורת על יצירתו שערבה לילי רותם, ספרו של דן מירון. כיוון

אורי גנסיין

והנה, גם חמוטל בריוסף מעידה בהקדמה לספרה על הקסם הגנסיני והשפעתו עליה. "סופר שהקסים והטריד אותי יותר מעשרים שנה", היא כותבת שם. אבל הספר איננו כתוב מתוך היקסמות והיחסות רגשית. אודותו לפנינו מחקר אקדמי טהור, המבוסס על עבודת דוקטור, ומשום כך כוללות בו מעל לכל משמעת כתיבה חמורה, דקדקנות רבה ונימה מאונת ושקולה, המאפיינת כתיבה מחקרית מעין זו.

החיבור מיועד בעיקר לחוקרים ולתלמידים "מתקדמים", שכבר קראו את מאמרי היסוד על יצירת גנסיין ומעוניינים להתעמק בסוגיית סגנונו. זהו מחקר המתאר לראשונה באופן שיטתי את התופעות הפיגורטיביות המאפיינות את כתיבתו של גנסיין, והוא איננו מתיימר לעסוק במה שנחשב בדרך כלל כ"עיון" ביצירת ספרות, דהיינו ברובד התמטי ובמספרים האידיאיים של היצירה, בפרשנות שלה. עניינו של החיבור בתחום צר, לכאורה, טכני ולא אטרקטיבי, שברגיל נוטים לרוחק אותו לשולי העיון. אלא סוגיית סגנונו של גנסיין דווקא איננה סוגיה שולית או משנית. החידוש שכתופעה הגנסינית מתבטא בכך שראשונה במישור הסגנוני, סגנון שגורא לבני דורו ודו ושונה ער מאוד מן ה"נוסח" המנדלאי. ראשון המודרניסטים העבריים, הראשון בספרותו שפנה אל הפרוזה הלירית, מבשר "ורם התודעה" - אלה אחיהם מן הכתרים שהוגחו על ראשו של גנסיין, מתוך הכרה בהישגיו כמפתח של סגנון מקורי.

אף שכותבת הספר היא לחקור בצורה שיטתית את החיבט הסגנוני, יש בו גם תרומה נלווית חשובה להבנת יצירתו

המוטל בריוסף

ארות, שבו כינס את סדרת מאמריו רבי ההשפעה על יצירת גנסי, ספרו של צבי לוח אצל גנסי, ובאחרונה, ובוה אחר זה: הקובץ "אורי ניסן גנסי - מחקרים ותעודות" בעריכת דן מירון דן לאור וספרה של המוטל בריוסף "מטאפורות וסמלים ביצירתו של א.ג. גנסי".

עולם משמעותייה של היצירה הגנסינית, פיצוח חידת הסגנון של גנסי ביצא להבנה נכונה יותר של סיפוריו, טענת המחברת. הלשון איננה קישוט בלבד, אלא מרכיב פונקציונלי התורם להבנת מבנה העלילה, איפיון הדמויות והתמטיקה. הגיתוח של התופעות הפיגורטיביות עשוי אפוא לקרב את הקורא אל לבו של הטקסט הגנסיני ולתת בידו מפתחות של פרשנות. ואכן, אגב תיאור שיטתי של המרכיבים הפיגורטיביים חותרת המחברת למסקנות החורגות מעבר למסגרת הצרה של ניתוח סגנוני. היא מראה כיצד יוצרים מרכיבי הלשון הפיגורטיביים אפקטים שונים, לעתים מנוגדים, המשקפים מצבי תודעה מתחלפים אצל הדמויות. הטענה הרוחת בביקורת גנסי היתה, שהשימוש המעובה בפיגורות לשוניות, כגון מטאפורות, אקסימורונים, סינסטוזות ודימויים, היא המקנה לפרוזה של גנסי את הצביון השירי שלה, את אופייה המעורפל. כתיבתו של גנסי מעורפלת, טענו המבקרים בני דורו, ונסו לשייך את סיפוריו לשירה ולא לפרוזה. באה החוקרת ומציגה שאלה כמעט פרובוקטיבית: האם הלשון הפיגורטיבית ביצירתו של גנסי הופכת את הפרוזה שלו לשירה ומזמינה לקרוא את סיפוריו כמי שקוראים שירה לזירת, או שמא היא משתלבת בהגשמת מטרת הנמצאות בתחומה המובהק של הפרוזה? (עמ' 22).

הנבדקה השיטתית מגלה, כי ההנחה שהלשון הפיגורטיבית מקרבת ככל מקרה את הפרוזה לקוטב הפיוטי היא הנחה חקוקה לסיוגים. חלק מהפיגורות, כגון מטאפורות וסינסטוזות, אכן תורמות לאפקט פיוטי, ואולם פיגורות אחרות, כגון אקסימורונים, דימויים ו"גון" מיוחד של מטאפורה, המכונה ע"י המחברת "מטאפורה גולשת", וכן השימוש בלייטמוטיבים סמליים (למשל חזרות על תבנית של צבע) - כל אלה מחזירים לסיפור דווקא אפקטים "קשים", לאפיוטיים. כל המרכיבים של הלשון הפיגורטיבית, טוענת המוטל בריוסף, משקפים מצבי תודעה של דמויות. הפיגורות ה"רכות", היוצרות עירפול, משקפות את הגיבור הנסחף בורם הפנימי של חי הנפש, מתמכר להיות ומנסה להתחמק מן האמת הקיומית הקשה: ואילו הפיגורות ה"קשות" והאנטישיריות משקפות עמדה נפשית מפוכחת ומפגש עם מציאות עזה וחשופה, עם האמת המרה של חידת הקיום.

אכן, גיבורי גנסי נוטים לעבור ממצבים של אשליה והתמכרות מתוקה לחייה למצבים של פיתוח ומודעות, כפי שמובחן קטע ההתפכחות המצוטט בראש הרשימה. החידוש המעניין בספרה של המוטל בריוסף הוא, שגנסי "משרד" לקורא את התהליך התודעתי המרכיב הזה גם במישור הפיגורטיבי. הפיגורות הלייטמוטיביות בונים דינמיקה של קונטרסט המתחזקמאליו מתוך תהליך של התחלפות ניואנס, ובמקביל מתחולל תהליך משמעותי בתודעת הגיבור: מעבר הדרגתי מרשמיוניאנס מעננים לרשמי קונטרסט מכאיבים. כך למשל תבנית הצבע הצהוב בסיפורים "בינותיים" ו"בטרם" צוברת את משמעותיה הסמליות השליליות בהדרגה, והשתלטותו של הצהוב על עולמו של הגיבור מלמדת על שקיעתו למצב קיצוני של דיכאון ללא מוצא.

גנסי נחשב כאמור לחלוץ הסיפור הלידי בסיפורת העברית. בקרב בני דורו, דור שהנורמות ה"אנבריות" השולטות בו ביטאו הפרדה סגנונית חדה בין פרוזה לשירה, היה יחיד ויצאירופו. אבל לגנסי כמו יורשים בדורות הבאים, ס. יוזר הוא אולי המובהק שבהם, אך גם עמליה כהנארכמון, אהרן אפלפלד, שולמית הר"אבן, יותם ראובני ואחרים קשורים, אם בצורה הדוקה ואם בצורה רופפת, למסורת הגנסינית. כידוע, מצטיינת תקופתנו כשטטוש גובר וחולך בין ה"אנרים", ופרוזה פיוטית היא היום בבחינת חוץ נפרץ. נשאלת איפה השאלה: באיזו מידה ניתן ליישם את מסקנות המחקר על יצירות של "לייקנים בפרוזה" אחרים: ובאיזו מידה ניתן להיעזר במסקנות העולות מן המדרג הגנסיני להבנה טובה יותר של האפקטים הנובעים מן השימוש המעובה באמצעים פיגורטיביים בלשון הפרוזה? המחברת מודעת לשאלות אלה ודומות עליהן כסיום מחקרה. הידוך חרג אומנם ממסגרת המחקר, אך אני סבורה, כי כל מי שיעסוק בעתיד במאפיינים סגנוניים בסיפורת הלידית שלנו, טוב יעשה אם יעיין בספרה של המוטל בריוסף.

